

КОНСТИТУЦІЯ С.С. ДНІСТРЯНСЬКОГО (ПРОЕКТ 1920 р.): ДОГОВІРНА ФОРМА ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

МІРОШНИЧЕНКО Марія Іванівна,
*д.ю.н, професор, в.о. завідувача кафедри
історії права та держави юридичного
факультету КНУ ім. Т. Шевченка*

МЕЛЬНИК Павло Олегович,
*аспірант кафедри історії права та
держави юридичного факультету КНУ
ім. Т. Шевченка*

Мета доповіді – привернути увагу до конституційних основ творення української національної державності за доби ЗУНР. За об'єкт аналізу візьмемо проект Конституції Західно-Української Народної Республіки (1920 р.) – авторства чільного представника національно-державницького напрямку в українському правознавстві академіка ВУАН Станіслава Севериновича Дністрянського (1870-1935).

Методологічна підстава аналізу – природно-правова доктрина в її органічному поєднанні з ідеями соціологічної та історичної шкіл права, яка за оцінкою сучасного українського філософа Д.Є. Прокопова лягла в основу розробки конституційних проектів на теренах України початку ХХ ст. [1, с. 499–501]. Тоді панувала парадигма конституційної національної держави, що орієнтує на аналіз проблем в аспекті самообмеження державної влади та в контексті соціокультурних і історичних традицій.

В узгодженні із зазначеною парадигмою висловимо кілька тез, сформульованих у руслі методології історії яка, за влучним висловлюванням українського історика С.П. Стельмаха, звернена на «приріст» досвіду, що має бути переданий наступним поколінням [2]. Ці тези відображають наше розуміння ключових принципів проекту Конституції з урахуванням історичного часу його написання та поглядів С.С. Дністрянського на перспективний конституційний процес для народів, які мають остаточно скинути ярмо колоніальної залежності.

Через обмежений обсяг доповіді зупинимося лише на гранично важливих, на наш погляд, положеннях проекту, які випереджали час. Вони були і залишаються архіактуальними як для тогочасного, так і для сучасного перспективного конституційного процесу в Україні.

Український дослідник творчості С.С. Дністрянського А.В. Савчак зауважує, що визначальне значення для формування та розвитку конституційно-правових поглядів вченого: «... мало австрійське державне (конституційне) законодавство другої половини ХІХ-го ст., розвиток європейського конституціоналізму після Першої світової війни, а також праці визначних державних діячів та вчених-правознавців того часу (Є. Бенеша, А. Вагнера, В. Вільсона, В. Гессена, М. Грушевського, Л. Дюгі, О. Ейхельмана, Г. Єллінека, Г. Кельзена, М. Коркунова, Т. Масарика, А. Менгера, Є. Петрушевича, Е. Штайнбаха, Р. Штамлера та ін.» [3]. Усі вони були прихильниками розбудови конституційної (правової) держави. Як видається, до плеяди цих імен слід долучити відомого історика права, правознавця А. Яковліва, який зокрема писав: «... українському народові

судилося відновити своє державне життя в ті часи, коли в цілому цивілізованому світі були признані й прийняті такі основні принципи конституції демократичних держав: а) суверенітет народу і виявлення його в «самоозначенні», себто в установленні форми й компетенції державної влади; б) суверенність держави, що складається з внутрішньої самостійності й зовнішньої незалежності держави; в) організація державної влади на основі розподілу законодавчої й виконавчої функцій між окремими органами цієї влади, парламентарна форма законодавчого органу і контроль над виконавчою владою. З погляду цих принципів і належить оцінювати ті акти, як виявлення суверенної волі українського народу...» [4, с. 5]. Ретельний аналіз проекту Конституції С.С. Дністрянського підтверджує правильність висновків А. Яковліва. Усі названі ним принципи лягли в основу формулювання норм-гарантій, відображених у трьох главах проекту Конституції: I. Держава і право, II. Державна влада, III. Право народів на самовизначення.

З часу буржуазної революції 1848-1849 рр. в Австрійській імперії, національне життя в підавстрійській Україні розвивалось в руслі конституційного процесу. Австрійські конституції: квітнева 1848 р., березнева 1849 р., груднева 1867 р. (була чинною до розпаду імперії у 1918 р.), послідовно закладали у розбудову конституційної монархії наріжний принцип національної рівноправності. Важливо зауважити, що з огляду на багатоетнічність імперії Габсбургів конституція сприймалась учасниками конституційного процесу як юридично-договірна форма втілення в життя системи функціонування (на основі правових звичаїв, традицій та основних конституційних законів) владних самоврядних і державних інститутів, що у взаємодії забезпечують баланс інтересів людини (громадянина), етносів, народів і держави у межах усїєї державної території. В доктрині конституціоналізму панувала теорія суспільного договору, в межах якої конституційний процес розглядається природно-об'єктивним, не суперечить духовним цінностям кожного окремого народу (нації), прямо визначає стратегію розвитку конституційної держави з конституційними цінностями і пріоритетами. Серед цих цінностей провідними є народний суверенітет і народовладдя. Сутність конституційної держави, як нам уже доводилось писати, виражається «... у забезпеченні на конституційному рівні реальних умов народовладдя, що є відображенням ідеї народного суверенітету» [5, с. 51].

Після Першої світової війни у європейському конституціоналізмі та міжнародних відносинах запанував принцип права народів (націй) на самовизначення, який взаємодоповнювався принципом територіальної цілісності держави й усвідомленням того, що власне територіальна цілісність держави залежить від забезпечення потреб розвитку прав та свобод людини й громадянина, національних меншин, кожної нації. Проте на рівні і доктрини, і практики залишалось нерозв'язаним питання: хто, власне, має право на самовизначення «народ» чи «нація»?

Проект конституції С.С. Дністрянського дає чітку відповідь на це запитання [6]: право на самовизначення має народ. У нашому разі, український народ. « Як політичний власник національної території український народ є носієм територіального верховенства в державі. Він користується повним правом самовизначення, яке витікає з його безпосереднього зв'язку з державною територією» (Глава III. Право народів на самовизначення, параграф 126). « Усі інші народи, які постійно проживають в державі (параграфи 46, 48) приймають пропорційну участь як у створенні волевиявлення народу (параграф 45 і наст.), так і в його здійсненні (параграф 93 і наст.)». Чому таке право конституція гарантувала саме українському народові? Тому, що цей народ має тисячолітню історію державотворення, але із-за дискретного розвитку своєї національної державності на своїх етнографічно сполучених територіях він завжди перебував (і надалі перебуває) у

статусі національної меншини. Це була новела!

Піднята на конституційний рівень С.С. Дністрянським норма стала звичною в міжнародному праві лише після деколонізації африканського континенту (рік Африки-1960). Після цієї події у всіх міжнародних актах, які регулюють питання самовизначення, в переліку умов, за яких корінні народи, що борються за незалежність, мають право на державний суверенітет, обов'язковою є «відсутність власних національних держав» [7, с. 56].

Тільки через сорок років після появи проекту Конституції С.С. Дністрянського, Генеральною Асамблеєю ООН (14 грудня 1960 р.) було прийнято Декларацію про надання незалежності державам і народам, яка однозначно проголошувала, що «всі народи мають право на самовизначення; в силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [8]. Ця норма у повному обсязі була продубльована в ст. 1 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права (набрав чинності 23 березня 1976 року) та Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року (набрав чинності 3 січня 1976 р.). Наголошуємо: проголошення саме права народів (а не націй) на самовизначення було важливим кроком на шляху до збереження спокою і миру на планеті, позаяк розв'язувало проблему практичної, а не декларативної реалізації принципу самовизначення саме для народів поліетнічних.

Як справедливо зазначає М.М. Розумний: «Самовизначення – це принцип, згідно з яким кожна спільнота є вільною у влаштуванні свого громадського і політичного життя, сама вирішує питання про принципи внутрішньої політичної організації, зовнішньополітичні орієнтації тощо. На підставі цього принципу за кожним народом визнається право на утворення власної держави або добровільне входження в договірні відносини з іншими народами» [9, с. 9]. Дієвим механізмом запровадження цього принципу в життя є закріплення в Конституції природного права народу-суверена на реалізацію установчої влади з чітко окресленими умовами про доступ до цієї влади.

З огляду на вищенаведене, варто звернути увагу на зміст норм проекту Конституції, які прямо свідчать на користь закріплення природного права народу Західно-Української Народної Республіки на здійснення установчої влади, якій належить первинна легітимність (Глава.II. Державна влада, розділ 1. Основи державної влади). Усі норми виписані згідно класичної теорії установчої влади¹, основи якої розробив французький політичний діяч, аббат Е.-Ж. Сійєс у часи Великої Французької революції.

Водночас слід наголосити, що неперевірено історичний досвід українського конституціоналізму доби Української революції початку ХХ ст. в українських сучасників-конституціоналістів не в пошані. В Україні і досі немає чітко сформульованої доктрини установчої влади, яка б справляла конструктивний вплив на практичний зріз конституційного процесу. Чинна Конституція України не містить у своєму тексті поняття «установча влада». Водночас, слід зауважити, що закріплення в Конституції норми на здійснення установчої влади народом та механізму *реального* забезпечення народовладдя на основі принципу народного суверенітету є важливим, позаяк унеможливило спробу на «привласнення» права народу на установчу владу вищими органами держави. Така

¹ Принципи теорії Е.Ж. Сійєса: 1) народ володіє установчою владою (*pouvoir constituant*), яка відмінна від установлених конституцією законодавчої, виконавчої і судової влади (*pouvoirs constitués*); 2) установча влада народу не обмежена будь-якими конституційними рамками. Вона є природним правом народу 3) установча влада може бути здійснена як народом, так і надзвичайними представниками від народу; 4) надзвичайні представники так само, як і народ, практично не обмежені в своїх діях тягарем зобов'язань; 5) особи, які здійснюють установчу владу, не повинні займатися тією діяльністю, яка делегована звичайним органам державної влади. Вони повинні лише створити конституцію.

практика в сучасній Україні існує, але це тема окремої розмови.

Варто звернути увагу ще на одне гранично важливе положення проекту Конституції. В параграфі 1 (Глава.1., розділ «Правова держава») Західно-Українська Республіка проголошується правовою державою. Як видається, поняття «правова держава» тут вживається не стільки в традиційному для сучасників розумінні, як у значенні конституційно закріпленої політичної форми самовизначення всіх народів, які постійно населяли «етнографічно сполучені українські області колишньої Австро-Угорської монархії», є самостійними суб'єктами права та мають самостійні національні права, визначені в Главі.ІІІ «Право народів на самовизначення». У цьому разі, мова йде про *єдиний народ держави*. «Спільність усіх громадян утворює народ держави, який складається із декількох народностей, що проживають у державі» (розділ «Права народу», параграф 39). Засадою єднання народу держави виступає громадянство. «Західноукраїнське громадянство випливає із осілості. Воно виводиться частково з попереднього австрійського або угорського громадянства (параграф 1, абз.2), або насувається внаслідок народження, шлюбу, а також державної натуралізації» (Глава І. «Держава і право», розділ «Людські та громадянські права», параграф 4). Який висновок випливає з цього положення? Висновок про те, що народ – це історично територіальна спільнота, його детермінує спільна історія в усіх її соціальних проявах та характеризує спільне бачення майбутнього. Інститут громадянства виконує роль юридичного критерію визначення внутрішньої структури вже *самоідентифікованого народу держави* (ЗУНР). Ідентифікатором його є титульний український етнос (народ), на національній території якого (етнографічно сполучених землях колишньої Австро-Угорської монархії) проживають інші народи, які теж є самостійними суб'єктами права і мають «самостійні національні права в школі, установах та в суспільному житті» (параграф 41, абз.2).

Отже, діалектичний зв'язок вживаних у проекті Конституції понять «український народ» і «народ держави» виражає сутність ЗУНР як правової держави, а саме: вона є організацією політичної влади українського народу та юридичною формою самоідентифікації державного народу (народу ЗУНР). Відповідно, стає зрозумілим чому саме український народ, який володіє тисячолітньою традицією державотворення має право на самовизначення, утворення своєї національної держави, здійснення влади на своїй національній території. А державний народ, громадяни ЗУНР, перебуваючи у стійкому, постійному, специфічно оформленому політико-правовому зв'язку із державою, забезпечують власне наступність демократичної держави від покоління до покоління, за умови реалізації права на національне управління «відповідно до права на самовизначення українського народу» (параграф 41). Із вище наведеного стає зрозумілим: а) чому згідно вимог Конституції ЗУНР «Президент Республіки, Голови Народної Палати і Державної Ради, а також Голова Державного судового трибуналу повинні бути української національності» (Глава ІІІ. Право народів на самовизначення, параграф 126, абз.2)? Тому, що історично склалось так, що український народ не мав національно-орієнтованої правлячої еліти Отже, це був правильний крок. б) Чому згідно Конституції «Командна мова в армії, а також внутрішня службова мова цивільної державної служби є українською (параграф 126, абз.3)? Тому, що мова титульного українського народу є засобом ідентифікації народу ЗУНР. В параграфі 127 закріплено норму «Усі інші народи, які постійно проживають в державі (параграфи 46, 48) приймають пропорційну участь у створенні та організації волевиявлення народу (параграф 45 і наст. параграф 53 і наст.), так і в його здійсненні (параграф 93 і наст.)». «Три національні курії Народної Палати (параграф 70) є правовим показником права самовизначення окремих народів» (параграф 127, абз.2).

Підсумовуючи, звернемо увагу, що закріплений в проєкті Конституції С.С. Дністрянського ключовий принцип національного самовизначення, базується на уявленні про український народ як повноцінний суб'єкт самовизначення, а також про колективну волю громадян держави (ЗУНР) як джерело суверенітету і головну підставу для реалізації тієї чи іншої державної політики.

На підставі цього принципу Конституція за українським народом визнала право на утворення власної держави, а для інших народів добровільного входження в договірні відносини в межах цієї незалежної національної держави (ЗУНР).

Список використаних джерел:

1. Прокопов Д.Є. Розвиток теорії природного права у вітчизняній і російській правовій думці (середина XIX — початок XX ст.): монографія. Київ, 2011. 543 с.
2. Стельмах С.П. Методологія історії, методологія історичної науки // Енциклопедія історії України: Т. 6: / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Metodologiya_istorii
3. Савчак А.В. Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.01. Київ, 2009.
4. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. Нью-Йорк, 1964. 63 с.
5. Мірошніченко М. Ідея конституційної держави в стратегії державотворення за доби Української Народної Республіки. *Право України*. 2017. №11. С.48—55.
6. Конституція Західно-Української Народної Республіки [Проєкт Станіслава Дністрянського] 1920. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>
7. Клименко О.А. Право на самовизначення націй(народів) чи сепаратизм. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського* (м. Одеса, 22—23 жовтня 2010 року). Одеса, 2010. С. 55—57.
8. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам. Принята резолюцией 1514 (XV) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1960 года. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_280
9. Розумний М.М. Виклики національного самовизначення: монографія. Київ, 2016. 196 с.

ПОЛІТИЧНІ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ІДЕЇ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

МОГИЛОВСЬКА Ірина Богданівна,
*студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

На сучасному етапі розбудови Української держави спостерігається підвищення інтересу широких кіл науковців і громадськості до історичної спадщини народу загалом та до здобутків окремих індивідів. Таке зацікавлення обумовлене нагальною необхідністю переосмислення багатьох подій, явищ, оцінок суспільства. При цьому пріоритетного зна-